

Milica Bošković¹
Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

Šefika Alibabić²
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Gordana Budimir Ninković³
Fakultet pedagoških nauka, Univerzitet u Kragujevcu

Obrazovni i bezbednosni rizici masmedijskog plasiranja šokantnih informacija⁴

Apstrakt: Mas mediji su deo realnosti ljudskog sveta s jasnom intencijom da tu realnost kreiraju i interpretiraju, te su stoga čvrsto pozicionirani u sistemu neformalnog obrazovanja, a još čvršće u „sistemu” informalnog učenja. Njihov uticaj, odnosno moć njihovog uticaja je vredna društvenog respekta, obrazovnih i bezbednosnih politika i istraživačke pažnje, bilo da su njene posledice pozitivni obrazovni efekti, ili obrazovni i bezbednosni rizici. Naša istraživačka pažnja u ovom radu bila je usmerena na problem obrazovnih i bezbednosnih rizika masmedijskog plasiranja šokantnih informacija kojima su izloženi uglavnom odrasli, rizika u smislu pojava nasilničkog ponašanja odraslih kao mogućih posledica masmedijskog informisanja. U istraživanju se pošlo od hipoteze da način plasiranja i sadržaj informacija o šokantnim događajima, može dovesti do obrazovnih i bezbednosnih rizika – do brojnijih pojava nasilničkog ponašanja. Hipoteza je testirana u okviru kvalitativne i kvantitativne analize, kroz andragoški i bezbednosni diskurs. Istraživački nalazi su pokazali da je razložno povezati masmedijsko izveštavanje o šokantnim nasilnim događajima sa povećanim brojem istih ili sličnih krivičnih dela, u periodu posle

---

¹ Dr Milica Bošković je docent na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

² Dr Šefika Alibabić je redovni profesor na Odeljenju za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

³ Dr Gordana Budimir Ninković je vanredni profesor na Fakultetu pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu.

⁴ U radu je objavljen deo rezultata istraživanja autorke Šefike Alibabić ostvarenih u okviru projekta „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji”, (broj 179060), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

izveštavanja. Objašnjenje istraživačkih nalaza je bazirano uglavnom na teorijama učenja (odraslih) i pristupu kognitivnog pražminja.

Ključne reči: moć mas medija, masmedijska poruka/informacija, obrazovni i bezbednosni rizici, učenje odraslih.

Uvod

Mediji masovne komunikacije (ili takozvana *sedma sila*) ni za trenutak nisu prestajali da budu interestantni i važni ljudskom društvu, od njihove pojave pa sve do današnjih dana. Štaviše, njihov značaj i prisutnost u svakodnevnim životima ljudi, konstantno su rasli. Razvojem, čak rapidnim usavršavanjem telekomunikacija, nastankom brzih, bežičnih prenosnih veza i pokretne opreme (iPod, iPhone, itd.), mediji i sadržaji koje emituju ili posreduju, postali su konstanta u životu i radu ljudi. Pravovremena, adekvatna i upotrebljiva informacija postala je osnov uspešne politike, bezbednosnih procena i ekonomskih projekcija, uspešnog poslovnog menadžmenta, ali i planiranja modnih trendova i svakodnevnih životnih obaveza (Turow, 2009).

U kontekstu masovnog komuniciranja (gde se masovnost odnosi kako na produkciju, tako i na recepciju poruka), mediji su samo posrednici ili komunikacioni kanali za emitovanje/plasiranje ili slanje poruka konzumentima, odnosno masovnoj publici. Pod medijima masovnog komuniciranja uobičajeno se podrazumeva štampa, film, radio i televizija, jer su najprisutniji i najuticajniji, a zajednički predstavljaju društveni fenomen i naučni izazov koji traži adekvatne istraživačke odgovore. Jedan, danas posebno naglašavan odgovor, predstavlja holistički pristup fenomenu medija masovne komunikacije, koji podrazumeva njegovo celovito i sveobuhvatno sagledavanje kroz prizmu brojnih nauka kao i u svetlu praktičnih efekata delovanja svakog od medija ponaosob. Osnovu razumevanja problematike funkcionisanja mas medija čini sagledavanje i razumevanje tri osnovna elementa – emiter, poruka, primalac. Svaki od ovih elemenata predstavlja složenu celinu sastavljenu od brojnih međusobno povezanih uslova i procesa. U slučaju medija kao sredstva savremenog, masovnog emitovanja poruka, informacija i programa, emiter jeste tehnička struktura kojom upravljaju ljudi, a čije aktivnosti istovremeno zavise od povratne informacije, odnosno reakcija primalaca poruka. Medije osnivaju, rukovode njima i uređuju ih pojedinci ili grupe/organizacije, koji imaju svoje interese, ideje, ideologiju, svojstven pogled na život i svet. U savremenom svetu, koji odlikuje pluralizam ideoloških, političkih, etičkih uverenja, ali uz stalnu tržišnu kompeticiju i profit kao jedan od osnovnih motiva svih aktivnosti, mas mediji prvenstveno ostvaruju zadatke uvećanja gleda-

nosti/čitanosti, kao i oblikovanja pogleda na svet i potreba svojih konzumenata, kako bi time opstali i dosegli primat na gotovo bezgraničnom prostoru Planete. U takvim uslovima, za uređivačku politiku prednost imaju komercijalni programi i atraktivne, u najširem smislu te reči, vesti i informacije. Dinamične i raznovrsne informacije, nezahtevni (u pogledu ulaganja napora) i sugestivni tekstovi, prilozi i emisije koje često pobuđuju i najskrivenije ljudske porive, imaju cilj da kod publike kontinuirano održavaju potrebu za daljim i novim sadržajima takvih karakteristika i kvaliteta. Dominacija ekonomskog sistema nad drugim društvenim sferama, podstiče primat kulture konformizma nad kulturom kritičizma, primat senzacionalizma nad suštinom i tehnike nad razmišljanjem (Stevenson, 2002).

Zbog dominantne uključenosti mas medija u život savremenog čoveka, posebno je važno pitanje sadržaja, strukture i namere (cilja) poruke koju prenose. Od samog nastanka mas mediji su imali cilj da populacije informišu ili zabave, prenose poruke informativnog i zabavnog karaktera. Danas se čini da se ova dva zadatka često prepliću i da programski oblici, u skladu sa time, menjaju pojavne forme: prezentovanje vesti i informacija mora biti atraktivno i privlačiti pažnju ljudi, dok zabavni programi društvu modernog doba moraju prikriveno ili nedvosmisleno emitovati i poruke koje nisu striktno relaksacionog ili zabavnog karaktera, i to od reklamiranja proizvoda do propagiranja životnih, prehrambenih, odevnih navika i stilova. Ekspanzija mas medija umnožila je njihove funkcije i zadatke, uz to što informišu i zabavljaju sve izraženija je njihova obrazovna i kulturna funkcija. Oni su toliko učvršćeni u svakodnevni život ljudi da je njihova moć naturalizovana. Možemo biti skeptični prema medijskim porukama, ali i u skepticizmu se upuštamo u proces upoređivanja medijskih narativa pa čak ni tada nismo nezavisni od njih (Stack i Kelly, 2006). Mas mediji su deo realnosti ljudskog sveta s jasnom intencijom da tu realnost kreiraju i interpretiraju. Ta intencija je dovela do njihovog čvrstog pozicioniranja u sistemu neformalnog obrazovanja i informalnog učenja. U tom kontekstu mas mediji kontinuirano i često planski utiču na formiranje i menjanje stavova, vrednosti, obrazaca ponašanja njihovih konzumenata. Sadržaj masmedijskih poruka, kako iz informativne tako i iz zabavne sfere, je svojevrstni „poligon” za učenje, posebno socijalno učenje – mnogima dostupan „poligon”, često atraktivno dizajniran i neopterećujući, kontekstualan, živopisan i emocionalno šaržiran. U ovom kontekstu je smisleno postaviti pitanje koliko su mas mediji „obrazovno moćni”, odnosno koliko su „obrazovno opasni”. Traganje naučne i stručne javnosti za odgovorom na postavljeno pitanje odavno je aktuelno, a danas je, zbog ekspanzije mas medija, ta aktuelnost dostigla kulminaciju. Sudeći na osnovu rezultata naučnih istraživanja, opravdano je konstatovati njihovu obrazovnu moć, jer se popularni mediji nazivaju „informalnim javnim pedagogom” (Stack i Kelly, 2006), podrazumevajući pod pedagogom

onog koji omogućava i podstiče učenje svih – dece, mladih i odraslih. U prilog tezi da mas mediji mogu biti obrazovno opasni, govore brojne studije koje se zalažu za razvijanje kritičkog odnosa prema masmedijskim porukama, koje se zalažu za sticanje i razvijanje medijske pismenosti koja će omogućiti neophodan kritički odnos prema sadržaju masmedijske poruke (Isto; Kline, Stewart i Murphy, 2006).

Mas mediji kao „poligon” socijalnog učenja i uticaj mas medija na (rizično) ponašanje grupa i pojedinaca, problemi su kojima je poklanjana istraživačka pažnja, uglavnom sociologa i psihologa. U žiži naučnih interesovanja bila su najčešće deca i mladi kao konzumenti masmedijskih poruka (uglavnom zabavnih programa) i promena njihovog ponašanja. Uvid u dostupne nam izvore iz ove oblasti stvara utisak da je uticaj masmedijskih poruka na učenje i ponašanje odraslih, zapostavljeno istraživačko područje. S obzirom na to da su odrasli permanentno izloženi (namerno i nenamerno) uticaju masmedijskih poruka informativnog karaktera (čiji sadržaj mora biti senzacionalistički, šokantan, provokativan... kako bi medij bio popularan, a konzument ne bi ostao ravnodušan), vredan istraživačke pažnje je problem učenja odraslih u informativnom kontekstu mas medija. Stoga je namera ovog rada da „moć i opasnost” mas medija sagleda kroz prizmu relevantnih studija i nalaza namenski sprovedenog istraživanja, te da, pre svega u andragoškoj i bezbednosnoj naučnoj ravni, otvori problem mogućeg uticaja šokantnih masmedijskih poruka/informacija na rizično ponašanje odraslih, teorijski zasnivajući takvu mogućnost, pre svega, na teorijama učenja odraslih.

Uticaj mas medija – od moći do rizika

Ljudi su 1938. godine, sa naročitom pažnjom, nevericom i strahom slušali radio- emisiju „Rat svetova” (The War of the Worlds) u režiji Orsona Velsa. U danima nakon emitovanja te radio-drame, ljudi su reagovali i ponašali se panično, verujući da nisu slušali zabavni program, već istinski opis dolaska vanzemaljaca na našu Planetu.

(zabeleženo u dnevnom listu *The New York Times*, 31. oktobra 1938. godine).⁵

Upravo navedena kratka zabeleška je dobra ilustracija moći mas medija još u vremenu njihove „mladosti”. Danas, u informatičkom društvu, u društvu visokorazvijenih informaciono komunikacionih tehnologija i savršenih performansi svakog pojedinačnog medija, stvoreni su uslovi za njihov još veći i jači uticaj. Mas

⁵ Izvor: <http://renew.com/general4/hgnyt.htm>

mediji su toliko moćni da bez njih ne bismo mogli definisati sami sebe i svoju vezu sa okruženjem (Couldry, 2003), oni su nezaobilazni u diskursu našeg postojanja. Sistem masmedijskog komuniciranja predstavlja osnovu za artikulisanje celokupne društvene stvarnosti, osnovu na kojoj se oblikuju – konstruišu i rekonstruišu obrazovni i kulturni konteksti. Svoju moć uticaja ostvaruju informišući, zabavljajući, inspirišući i omogućavajući učenje. Budući da čovek dobar deo svoje svakodnevice provodi u „društvu mas medija” i tako biva izložen njihovom uticaju, „može se reći da je informalno učenje putem mas medija istinski celoživotni proces učenja” (Alibabić, 2002: 69).

Proučavajući mogućnost uticaja mas medija na javnost u kontekstu njihovih primarnih funkcija, Silberman ističe da bi se uticaj mas medija mogao istraživati kroz ili preko njihove uloge svojevrstnih stimulansa zasnovanih na tradicionalnom ili modernom folkloru, stimulansa čiji je cilj podsticanje maštovitosti i fantazija, ili pak stimulansa koji su zasnovani na promociji raznovrsnih modela ponašanja (Silbermann, 1980). Stimulišući konzumente na imitaciju negativnih modela ponašanja ili na identifikaciju sa negativnim i opasnim osobinama ličnosti, moć mas medija lako „sklizne” u opasnost ili u obrazovni i bezbednosni rizik, jer konzument pod uticajem masmedijske poruke usvaja negativan obrazac ponašanja, te ponašajući se prema njemu ugrožava druge, a i samog sebe.

Mnogi autori su svoje naučnoistraživačke napore i dela posvetili analizi uticaja mas medija na rizično ili nasilničko ponašanje njihovih konzumenata (pojedinaca ili grupa). Inspiracija pa i okosnica većine istraživanja bila su saznanja o teorijama socijalnog učenja, i u tom kontekstu o procesima imitacije i identifikacije. Najveći broj istraživanja o uticaju programa/poruka mas medija na agresiju i nasilno ponašanje ljudi (uglavnom mladih, ali i odraslih), uglavnom u sociološkoj i psihološkoj literaturi, može se, s obzirom na primenjenu istraživačku paradigmu, podeliti u tri osnovne vrste: (1) laboratorijski eksperimenti, (2) terenski/sredinski eksperimenti i (3) prirodni eksperimenti. Treba naglasiti da je moć mas medija posebno i svestrano proučavana u okviru dečije populacije i to realizacijom longitudinalnih istraživanja (survey studije) baziranih na korelaciji činjenica (Felson, 1996: 105).

Laboratorijski eksperimenti su najčešće imali za cilj istraživanje kratkotrajnih efekata emitovanja scena nasilja putem medija. Većina studija je pokazala da su grupe koje su bile izložene medijskim sadržajima nasilnog karaktera pokazale veći stepen agresije nego kontrolne grupe. Berkowitz i Donnerstein su svojim laboratorijskim istraživanjem takođe pokazali da je izmereni nivo agresije ukazivao na nameru da se nanese povreda drugome (Berkowitz i Donnerstein, prema: Felson, 1996). Međutim, validnost rezultata brojnih laboratorijskih eksperimenata bila je osporavana. Fridman je ukazivao na činjenicu da se praćenje i kontrolisanje

ispitanika u laboratorijskim uslovima u znatnoj meri razlikuje od svakodnevnih situacija u kojima se ljudi nalaze i koje ih mogu podstaći na agresiju (Freedman, 1984).

Zamerke upućene laboratorijskim uslovima, učinile su da se istraživači od laboratorijskih više orijentišu na terenska/sredinska istraživanja koja podrazumevaju stručno praćenje ponašanja referentnih subjekata nakon njihove izloženosti nasilničkim sadržajima, bez njihovog znanja o tome da su svakodnevno predmet posmatranja. Brojna istraživanja ovog tipa, zapravo predstavljaju svojevrsnu kombinaciju laboratorijskog i terenskog/sredinskog eksperimenta. Istraživanja uticaja medija na nasilničko ponašanje mladih, po metodološkim propozicijama terenskih/sredinskih istraživanja, rezultirala su vrlo različitim nalazima (Feshbach i Singer; Leyens et al; Parke et al; prema: Felson, 1996). Dok su neke studije ukazivale da postoji uticaj „nasilničkog programa” na kasnije agresivno ponašanje, druge su ukazivale da nema značajne razlike u nivou agresije među grupama. Komentari i kritike ovakve vrste eksperimenata ukazivali su na to da su se posmatrani subjekti u realnom životu družili i živeli zajedno, a da su u istraživanju posmatrani kao izolovane jedinice, odnosno da interpersonalni odnosi i socijalna komponenta nisu uzeti u obzir prilikom istraživanja.

Prirodni eksperiment se zapravo odnosi na klasično empirijsko istraživanje (usmereno na utvrđivanje povezanosti odabranih varijabli) u kojem istraživač ne uvodi eksperimentalni faktor, već on „po prirodi stvari” postoji kao jedna od potencijalnih istraživačkih varijabli, i kao takav može delovati na istraživanu pojavu. U okviru tzv. prirodnog eksperimenta, uticaj mas medija na ponašanje ljudi se sagledava i analizira kombinovanjem različitih pristupa i istraživačkih metoda – istorijske, statističke i komparativne. Primer tako orijentisanih istraživanja je studija o povezanosti posedovanja televizijskih aparata u konkretnoj sredini (u doba nastanka tog medija) i stope kriminala u toj sredini. S obzirom na to da se televizija kao medij pojavila u različito vreme na različitim administrativno-geografskim područjima, istraživači su upoređivali stope kriminala u gradovima Sjedinjenih Američkih Država čiji su građani izvesno vreme pre stanovnika drugih gradova posedovali televizijske aparate. Navedeno istraživanje (primenjujući istorijsku, komparativnu i statističku metodu) nije pokazalo statistički značajne razlike u stopi kriminala između grupacija gradova. Međutim, jedno drugo istraživanje (sa istom metodološkom paradigmom kao i prethodno, ali sprovedeno na uzorku dece), realizovano u Kanadi, rezultiralo je nalazom da su deca pokazala povišeni nivo agresivnosti „uvođenjem” televizije u njihove domove (prema: Felson, 1996).

Iako prilično nekonzistentne, metodološki različito zasnovane i praćene negativnom kritikom ili pak pohvalama drugih istraživača, prethodno opisane

studije ukazuju pre svega na značajnu i kontinuiranu zainteresovanost naučne i stručne javnosti za istraživanje fenomena medija i njihovog uticaja na konzumente. Navedene studije pokazuju da izloženost nasilju putem mas medija ima u najmanju ruku kratkoročne uticaje, u smislu podsticaja na rizično/agresivno ponašanje. One svedoče o tome kako moć mas medija „proizvodi” rizike.

Ekperimentalni, odnosno empirijski nalazi prezentovani u dostupnim nam studijama (a samo na neke od njih smo se ovom prilikom pozvali), nisu ostali bez teorijske podrške. Naime, istraživači su u kontekstu interpretativne analize dobijenih rezultata, iznalazili i ukazivali na njihove teorijske osnove. Prema pristupu kognitivnog prajminga (cognitive priming approach), koji u tumačenju nalaza zastupa Berkowitz (1984), agresivni motivi i ideje koje se emituju u filmovima mogu kod gledaoca aktivirati nasilnička i agresivna razmišljanja, koja će se zatim poput lavine dalje umnožavati. Kada je jedna takva misao podstaknuta, druga razmišljanja koja su sa njom snažno povezana takođe se aktiviraju. Neposredno nakon gledanja agresivnog filma, gledalac je „predisponiran” da reaguje agresivno zato što je njegova memorijska mreža koja uključuje i nasilje reaktivirana. Bandura (1973) ipak smatra da nasilne scene emitovane putem medija mogu izazvati agresivne misli i ponašanje kod onih pojedinaca koji strukturom ličnosti imaju predispozicije ka takvoj vrsti emocija i delovanja. Ovaj autor ističe i da sadržaji emitovani putem televizije mogu nasilnika, ne samo podstaći na nasilje, već ga i „podučiti” novim veštinama i metodama vršenja nasilja. U prilog iznetom stavu Bandure prema uticaju masmedijskih sadržaja na ponašanje ljudi, navodimo primere koji ilustruju inspirativnu i poučavajuću ulogu mas medija:

Godine 1981. John Hinckley, Jr. pokušao je da izvrši atentat, pucajući na tadašnjeg predsednika SAD Ronalda Regana, ispred Hotela Hilton, Washington, D.C. Neuspešni atentator Hinckley, Jr. proglašen je mentalno poremećenim i upućen na bolničko lečenje. Po sopstvenom priznanju, Hinckley, Jr. je motivaciju za svoj napad pronašao gledajući film Taxi Driver; bio je opsednut glumicom iz pomenutog filma Jodie Foster i verovao je da će je zadiviti ukoliko se svojim delom poistoveti sa vodećim likom iz filma Travis Bickle, koji na kraju filma pokušava da ubije Senatora SAD.⁶

Marta 2012. godine D.I. (26) ubio je sekirom svog oca R.I. Mladić je priznao zločin, ali je pre početka davanja iskaza prisutne policajce pitao: „Ko je ovde Horejšio?”. „Pre nego što je počeo da priča,

⁶ Izvor: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1354269/President-Reagans-assassin-John-Hinckley-finds-love-psychiatric-unit.html>

pitao je: „Ko je ovde Horejšio?”, misleći na lik iz serije „Mesto zločina”. Rekao je da redovno gleda tu seriju i zato je tražio da ga ispita naš najbolji inspektor – kaže izvor Pressa⁷.

Dakle, objašnjenje teze da ljudi kroz masmedijske sadržaje ili informacije uče i usvajaju rizične obrasce ponašanja i ponašajući se na osnovu njih ugrožavaju druge, možemo tražiti u teorijskim pristupima poput ideje kognitivnog prajminga i teorije socijalnog učenja. Iako se „nasilje uči” uglavnom iz izmišljenih filmskih priča, o čemu svedoče brojne istraživačke studije, Bandurin model učenja po modelu se može koristiti i u objašnjenju uticaja masmedijskih informacija/vesti na (rizično) ponašanje njihovih slušalaca/čitalaca/gledalaca.

Istraživanje masmedijskog informisanja – andragoški i bezbednosni diskurs

Mediji masovne komunikacije su multifunkcionalni. Nastali su kako bi informisali i zabavili ljude (masovnu publiku), što je bila i ostala njihova primarna funkcija. U skladu sa brojnim određenjima pojma komunikacije i tipova poruka koje iz tih određenja proizlaze, najčešće se govori o četiri osnovne funkcije komunikacije: informacije, zabave, poučavanja i ubeđivanja (Littlejohn, prema: Janićijević, 2000: 24). Navedene funkcije nisu jedine, ali su najizraženije i odnose se i na masmedijsku komunikaciju. Ostvarujući ove funkcije mas mediji utiču na ljude, a taj uticaj može biti s predznakom plus ili minus, odnosno pozitivan ili negativan. U odeljku „O moći i rizicima mas medija” pokušali smo da objasnimo tezu o uticaju mas medija na rizično (nasilničko i agresivno) ponašanje odraslih ljudi, tražeći podršku tom objašnjenju u socio-psihološkim istraživačkim studijama koje su empirijski proučavale uticaj masmedijskog sadržaja, uglavnom zabavnog karaktera, na ponašanje ciljnih grupa. S obzirom na to da je informacija baš kao i zabava, dominantna funkcija mas medija, a konzumenti vesti su uglavnom odrasli, vredan istraživačke pažnje je andragoški i bezbednosni diskurs masmedijskog informisanja ili izveštavanja.

U ovom kontekstu se mogu postavljati brojna pitanja i očekivati odgovori, kao npr. pitanje šta je vest. Zar ona nije neutralna i samim tim „emocionalno neprovokativna” i „socijalno neinspirativna”? U čemu je njena moć?... Vesti su neutralne i činjenične i zbog toga je informativno novinarstvo primarno (Buckingham, 2000). Vesti se smatraju nefikcijom i podložne su kritičkom preispiti-

⁷ Izvor: <http://www.pressonline.rs/sr/vesti/hronika/story/207719/Iskasapio+oca+zbog+ameri%C4%8Dke+serije.html>

vanju, a najbolji novinari pomažu da se vest razume tako što plasiraju pouzdane izveštaje koji nude istinu kada je ona spoznatljiva i koji „guraju” čitaoca/slusaoca što bliže istini kada se ona još ne zna (Cunningham, prema: Stack i Kelly 2006: 17). Međutim, postoje mišljenja da je u svaku informaciju, odnosno vest, uključen neki stav. Vesti proizvode ljudi, a svako vidi svet preko vlastitog kulturnog okvira (ili „vlastitih naočara”), što utiče „ne samo na viđenje događaja već i na same tehnike koje se koriste pri njihovom opisivanju” (Janićijević, 2000: 26). Vesti bi trebalo da budu neutralne, činjenične, profesionalno pripremljene kako bi informisale ljude, ali često imaju i komercijalni interes, moraju se „upakovati” tako da se dopadnu slušaocima/čitaocima kako bi oni i dalje preferirali taj medij (Stack i Kelly, 2006). Moglo bi se zaključiti da se neutralnost odnosi u stvari na objektivnost sadržaja vesti/poruke (što bi u informativnom novinarstvu trebalo da ima značenje pravila), dok od načina i oblika prezentovanja u velikoj meri zavisi kakav će efekat ili uticaj imati vest na čitaoce ili slušaocce. U stalnoj borbi za gledanost, slušanost, čitanost i opštu naklonost i poverenje građana, mediji tragaju za što efektivnijim načinima i formama plasiranja informacija. Permanentna kompetitivnost u medijskom prostoru, nalaže ne samo brzo i tačno informisanje, već i atraktivnu i dopadljivu vizuelizaciju vesti i ostalih sadržaja. Prezentovanje informativnih sadržaja praćeno je dinamičkim i ritmičkim tonskim efektima, a naslovne strane dnevnih novina, gotovo svakodnevno svoje tekstove opisuju kao *senzacionalne, šokantne, stravične, ekskluzivne* i slično.

Dizajn istraživanja

U nameri da sagledamo obrazovne (učenje i usvajanje nasilničkih obrazaca ponašanja) i bezbednosne (ugrožavanje drugih ljudi i samog sebe primenom naučenih obrazaca) rizike masmedijskog plasiranja šokantnih informacija, sproveli smo jedno specifično dizajnirano istraživanje, specifično zbog netipične istraživačke paradigme za ovu vrstu problema, te zbog porekla i prirode kvantitativnih podataka koji su korišćeni u interpretativnoj analizi. Osnovni istraživački zadatak bio je da se analizira moguća povezanost (uticaj) načina plasiranja šokantnih vesti (o izvršenom nasilju) sa pojavama nasilničkog ponašanja u periodu posle emitovanja vesti. Pod načinom plasiranja šokantnih vesti podrazumevale su se karakteristike koje izveštavanje čine agresivnim, kao što su učestalost emitovanja vesti, detaljisanje, vremensko i prostorno pozicioniranje vesti, verbalno, tekstualno i vizuelno naglašavanje. Pojava nasilničkog ponašanja, kao druga praćena varijabla je u stvari praktična manifestacija obrazovnih i bezbednosnih rizika do kojih može dovesti „agresivno” plasiranje šokantnih informacija. U istraživanju se pošlo od hipoteze da način plasiranja informacija o šokantnim događajima – šokantnih vesti, može

dovesti do obrazovnih i bezbednosnih rizika – do brojnijih pojava nasilničkog ponašanja. Hipoteza je testirana u okviru kvalitativne i kvantitativne analize podataka. Kvalitativnom analizom su obuhvaćena dva slučaja, odnosno izveštavanje masmedija o dva šokantna događaja ili krivična dela, a kvantitativnom – podaci MUP-a RS⁸ o počinjenim krivičnim delima ili nasilničkim aktima (istim ili sličnim onima o kojima je izveštavano) u određenom vremenskom periodu, pre i posle emitovanja vesti.

Interpretativna analiza slučajeva kroz andragoški i bezbednosni diskurs

Prvi slučaj:

Dana 15. aprila 2010. godine većina medija u Srbiji, kao glavnu vest objavila je da je prethodne noći u Beogradu, na ulici pronađen pas kome je nepoznata osoba isekla sve četiri šape.⁹

Ovakav događaj je zaista predstavljao presedan i vest koja se godinama nije mogla videti i čuti u srpskim medijima. Karakter samog krivičnog dela učinio je da su elektronski i štampani mediji, uz neizbežne oznake stravično i šokantno, danima opisivali način na koji je pas osakaćen, nagađali o motiva i strukturi ličnosti nepoznatog počinioca, objavljivali fotografije napadnutog psa i osakaćenih ekstremiteta.

U periodu januar – april 2010. godine (period pre opisanog događaja), policija je registrovala 31 krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja. Nakon ove vesti i pratećih priloga i tekstova, u periodu maj – avgust 2010. godine, registrovana su 73 ovakva krivična dela. Broj otkrivenih dela iz ove grupe delikata porastao je, dakle za više od 100% .

U kontekstu prezentovanih činjenica moguće je povezati način masmedijskog plasiranja šokantne vesti i brojnijih pojava „istovrsnog” nasilničkog ponašanja. Ili drugim rečima, evidentan je obrazovni i bezbednosni rizik plasiranja navedene šokantne informacije. Treba reći da je u ovom slučaju (kao i u narednom i njima sličnim) gotovo nemoguće spoznati obrazovni rizik ili učenje i usvajanje rizičnih obrazaca ponašanja, ako nije došlo do praktične realizacije tih obrazaca, što predstavlja bezbednosni rizik. Iz drugog ugla gledano, do bezbednosnog rizika, odnosno ugrožavanja drugih, vodi obrazovni rizik ili naučeni obrasci ugrožavanja. Objašnjenje pojave izraženog povećanja broja krivičnih dela

⁸ Statistički podaci korišćeni u radu su zvanični podaci MUP-a Republike Srbije sadržani u internim izveštajima.

⁹ Izvor: <http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/185172/>.

nakon plasiranja šokantne informacije, možda je moguće potražiti u pristupu kognitivnog prajminga. Naime, konzumenti ove šokantne vesti koja je plasirana kontinuirano u dužem vremenskom periodu sa brojnim nasilničkim detaljima, mogli su po principu asocijacije „reaktivirati svoju memorijsku mrežu koja uključuje i agresiju” i tako biti „predisponirani” da reaguju nasilnički (Berkowitz, 1984). Pored toga, ova doista šokantna vest/poruka, objektivno istinita, našla se u „vrtlogu” medijskih senzacionalističkih i hipotetičkih objašnjenja, što je moglo pomeriti akcenat sa objektivne istine na neku vrstu filmske priče koja traje i iz koje ljudi koji su joj „rutinski” izloženi uče nove forme ponašanja, jer kako navodi Bandura (1983), ljudi uče da budu nasilni gledajući televiziju kao rutinsku aktivnost. U ovom kontekstu valja skrenuti pažnju i na mogućnost suprotnog smera u objašnjenju povećanog broja krivičnih dela zlostavljanja životinja. Naime, dominiranje šokantne vesti u mas medijima je bila prilika za učenje, ali ne nasilničkih obrazaca ponašanja, već veće spremnosti za zapažanje takvog ponašanja u okruženju, što je moglo dovesti do većeg broja prijavljivanja slučajeva zlostavljanja životinja. To bi značilo da plasiranje navedene informacije nije dovelo do obrazovnog i bezbednosnog rizika, već naprotiv – pokazalo je moć, odnosno doprinos masmedijskog informisanja obrazovanju i bezbednosti. Interpretativna analiza prvog slučaja, ukazujući na mogućnost potpuno suprotnih objašnjenja povećavanja broja krivičnih dela u periodu nakon plasiranja šokantnih vesti, sugerise dva zaključka: prvi – način plasiranja vesti/poruke i naravno njen sadržaj, svojevrsna su prilika za učenje, odnosno inspirišu i omogućavaju učenje, bilo sa negativnim ili pozitivnim posledicama; i drugi – vrlo složen problem obrazovnih i bezbednosnih rizika masmedijskog plasiranja šokantnih informacija, otvoren u empirijskoj istraživačkoj ravni, neophodno je analizirati i proučavati interdisciplinarno, primenom holističkog pristupa, adekvatno istraživački tretirati sve suštinske elemente masovne komunikacije – emitera, poruku, a posebno profil primaoca, što u dizajnu istraživanja poput našeg nije bilo moguće.

Drugi slučaj:

Dana 16. marta 2010. godine, udarna vest u svim mas medijima bilo je ubistvo i samoubistvo dve poznate ličnosti u Beogradu. Javna ličnost F.K. ubio je svoju devojkju, inače popularnu pevačicu K.P. a zatim izvršio samoubistvo.¹⁰

---

¹⁰ Izvor: <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/181129/>

U danima koji su sledili, srpski mediji su u prvi plan svojih vesti i novinskih članaka navodili njihove biografije, detalje iz zajedničkog života, opisivali mesto zločina i način izvršenja krivičnog dela.

U periodu januar – mart 2010. (do dana izvršenja pomenutog krivičnog dela), policija je u Srbiji registrovala 6 krivičnih dela ubistva čiji su izvršioци i žrtve bili bračni ili vanbračni partneri. Nakon navedenog događaja i intenzivnog izveštavanja medija, u periodu april – oktobar 2010. godine, taj broj je iznosio 13 – što znači da je i u ovom slučaju registrovan trend porasta za više od 100% .

Drugi predstavljeni slučaj je toliko bio „svestrano obrađivan” u mas medijima da je prevazišao formu informativne poruke, čime je stvorena situacija produženog uticanja na ljude koji su joj bili izloženi. To je moglo stvoriti mogućnost za učenje po modelu, za učenje pomoću mehanizama identifikacije i imitacije, iako nije reč o filmskoj priči već o informativnoj poruci. Postoje u literaturi primeri „brzog kapiranja formi nasilja” i ugrožavanja bezbednosti drugih ljudi neposredno nakon izloženosti „filmskom nasilju”. Često se opisuje jedan bizaran slučaj kada je grupa mladića nakon gledanja filma imitirajući u realnom životu filmsku formu nasilja – spalila ženu koju su pre toga naterali da se polije benzinom (Felson, 1996). Izveštavanje o tragediji (način plasiranja i sam sadržaj poruke) dvoje mladih ljudi, javnih ličnosti koji su za života verovatno nekima bili uzori, moglo je „provocirati” mehanizme identifikacije kod njihovih poklonika, pa čak i kod onih koji to nisu, a koji su s obzirom na svoju „ličnu jednačinu” skloni takvoj vrsti „provokacije”. Slikovit primer moguće identifikacije, ili pak inspiracije, predstavlja sledeći događaj:

*Aprila 2010. godine T.M. je u jednom naselju u Srbiji ubio devojkicu u koju je bio zaljubljen i njenu drugaricu. Počinilac je u istrazi sam izjavio da je inspiraciju za takav čin pronašao u zločinu F. K.*¹¹

Čini se da ima osnova za zaključak da je masmedijska informacija (njen sadržaj i način plasiranja) opisana u drugom slučaju, verovatno dovela do obrazovnog i bezbednosnog rizika, jer se može povezati sa učestalijim pojavama nasilničkog ponašanja. Mnoge istraživačke studije, među kojima i studije Alberta Bandure (1983), potvrdile su da se agresivni i nasilnički obrasci ponašanja uče uglavnom gledajući filmske priče, ali „Bandurini modeling” se može primeniti i prilikom objašnjenja uticaja televizijskih informacija ili vesti na ponašanje gledalaca (Felson, 1996). Međutim, sasvim je sigurno da se rizično i nasilničko ponašanje više uči iz filmskih priča. Budući da su oba slučaja obuhvaćena interpreta-

¹¹ Izvor: <http://www.naslovi.net/2010-04-05/24sata/dvostruko-ubistvo-zbog-neuzvracene-ljubavi-ubica-uhap-sen/1638498>

tivnom analizom slična filmskim pričama (iako istinita), ima osnova za primenu „Bandurinovog modelinga” u njihovom objašnjenju.

Zaključna razmatranja

Istraživačka pažnja u ovom radu bila je usmerena na jedan aspekt medijske moći koji je retko bivao u žiži naučnih interesovanja. S obzirom na to da se na mas medije računa kao na značajan faktor obrazovnog sistema, efekti njihovog uticaja su, u brojnim studijama, proučavani uglavnom na uzorcima dece i mladih, najverovatnije polazeći od stereotipa da se samo deca i mladi menjaju i razvijaju putem obrazovanja i učenja. Stoga smo otvorili jedan veoma krupan problem obrazovnih i bezbednosnih rizika masmedijskog plasiranja šokantnih informacija kojima su izloženi uglavnom odrasli, rizika u smislu učenja i usvajanja obrazaca nasilničkog ponašanja i praktikovanja takvih obrazaca u realnom životu odraslih, kao mogućih posledica načina i sadržaja masmedijskog informisanja. Nakon sagledavanja istraživačkog problema, izveli smo tri grupe zaključaka:

- *Nalazi istraživačkih studija o uticaju mas medija na pojavu nasilničkog ponašanja.* Iako prilično nekonzistentne, metodološki različito zasnovane, pozitivno i negativno kritikovane, brojne studije ukazuju na značajnu i kontinuiranu zainteresovanost naučne i stručne javnosti za istraživanje fenomena medija i njihovog uticaja na konzumente. Konsultovane studije pokazuju da izloženost nasilju (uglavnom dece školskog uzrasta) putem mas medija, nasilju kroz izmišljene filmske priče, ima u najmanju ruku kratkoročne uticaje, u smislu podsticaja na rizično/agresivno ponašanje. One svedoče o tome kako moć mas medija može „proizvesti” obrazovne i bezbednosne rizike podučavajući decu agresivnom i nasilničkom ponašanju.
- *Nalazi naše istraživačke studije.* Kvantitativni podaci MUP-a Srbije na kojima je zasnovana interpretativna analiza slučajeva, ukazuju na očigledan porast registrovanih krivičnih dela nasilja nakon masmedijskog izveštavanja o šokantnim događajima. Međutim, u interpretativnu analizu bi trebalo uključiti i mnoge druge elemente i podatke (koji nisu bili predviđeni dizajnom našeg istraživanja) kako bi se moglo pouzdano tvrditi da je porast nasilja posledica masmedijskog izveštavanja o šokantnim događajima. Da je razložno povezati dve istraživane varijable (izveštavanje o šokantnim događajima i pojave nasilničkog ponašanja, odnosno obrazovnog i bezbednosnog rizika) – pokazali su empirijski (kvantitativni podaci) podaci, a da je uzročno-posledična povezanost

realno moguća – objašnjavaju teorijski pristupi, a pre svih teorija učerajna po modelu.

- *Preporuke za redukciju obrazovnih i bezbednosnih rizika.* S obzirom na to da ima razloga za verovanje da masmedijsko informisanje/izveštavanje o šokantnim događajima može voditi ka obrazovnim i bezbednosnim rizicima, neophodno je formulisati i predlagati strategije za redukciju takvih rizika. Nakon sagledavanja ovog problema kroz andragoški i bezbednosni diskurs, moguće je dati sledeće predloge u formi preporuka za redukciju obrazovnih i bezbednosnih rizika: posmatrati mas medije u kontekstu obrazovnih i bezbednosnih politika; proučavati mas medije primenom holističkog pristupa; promovisati i omogućavati odgovorno i profesionalno informativno novinarstvo; medijsku pismenost tretirati kao ključnu veštinu, ne samo dece i mladih, već i odraslih.

Literatura

- ALIBABIĆ, Š. (2002). Vaspitna/obrazovna i kulturna funkcija medija. *Obrazovanje odraslih*, 2, 61-73.
- BANDURA, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- BANDURA, A. (1983). *Psychological mechanisms of aggression*, In *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews*, ed. RG Geen, EI Donnerstein, 1: 1-40, New York, Academic.
- BERKOWITZ, L. (1984). Some effects of thought on anti- and pro-social influences of media effects, *Psychol. Bull.*, 95, 410-27
- BUCKINGHAM, D. (2000). *The making of citizens: Young people, news and politics*. London, UK: Routledge.
- COULDY, N. (2003). *Media Rituals: A critical approach*. London. UK: Routledge.
- FREEDMAN, J. L. (1984) Effects of television violence on aggressiveness. *Psych. Bull.*, 96, 227-46
- FELSON, R. B. (1996). Mass Media Effects on Violent Behavior. *Annual review of Sociology*, 22, 103 - 128.
- JANIĆIJEVIĆ, J. (2000). *Komunikacija i kultura*. Novi Sad.
- KLINE, S., STEWART, K. & MURPHY, D. (2006). Media Literacy in the Risk Society: Toward a Risk Reduction Strategy. *Canadian Journal of Education*, 29(1), 131-153.
- SILBERMAN, A. (1980). The Sociology of mass media and mass communication. *Int.Soc. Sci.J.*, XXXII, (2).
- STACK, M. & KELLY, D.M. (2006). Popular Media, Education and Resistance. *Canadian Journal of Education*, 29(1), 5-26.
- STEVENSON, N. (2002). *Understanding media cultures social theory and mass communication*. SAGE Publications Ltd.

TUROW, J. (2009). *Media today: An introduction to mass communication*, 3rd. ed. London, UK: Routledge.

[HTTP://WWW.BLIC.RS/VESTI/HRONIKA/181129/](http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/181129/) (Pristupljeno 16. marta 2010)

[HTTP://WWW.PRESSONLINE.RS/SR/VESTI/HRONIKA/STORY/207719/](http://www.pressonline.rs/SR/VESTI/HRONIKA/STORY/207719/) (Pristupljeno 7. aprila 2010)

[HTTP://WWW.NASLOVI.NET/2010-04-05/24SATA/1638498](http://www.naslovi.net/2010-04-05/24SATA/1638498) (Pristupljeno 7. aprila 2010)

[HTTP://WWW.BLIC.RS/VESTI/BEOGRAD/185172/](http://www.blic.rs/Vesti/BEOGRAD/185172/) (Pristupljeno 15. aprila 2010)

[HTTP://RENEW.COM/GENERAL4/HGNYT.HTM](http://renew.com/general4/hgnyt.htm) (Pristupljeno 8. jula 2011)

[HTTP://WWW.DAILYMAIL.CO.UK/NEWS/ARTICLE-1354269/](http://www.dailymail.co.uk/news/article-1354269/) (Pristupljeno 8. jula 2011)

Milica Bošković¹²

Faculty of Security Studies, University of Belgrade

Šefika Alibabić¹³

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Gordana Budimir Ninković¹⁴

Faculty of Educational Science, University of Kragujevac

Educational and Security Risks of the Mass Media's Shocking Information Placement¹⁵

Abstract: Mass media are part of the human reality with a clear intent to create and interpret that reality so they are strongly positioned in the system of non-formal education and more firmly in the “system” of informal learning. Their influence, i.e. the power of their influence is worthy of societal respect and the attention of education, security policies and research, weather its influence has a positive educational effect or bears educational and security risk. The research attention in this abstract was focused on the problem of educational and safety risks of mass media publication of shocking information mainly to adults and risks in a sense of adult violent behaviour as a possible consequence of mass media information sharing. The hypothesis of the research was that the way of publication and the content of information about shocking events could lead to educational and safety risks – numerous violent behaviour. This hypothesis was tested with quality and quantitative analyses, through andragogical and security discourse. Research findings have shown that it is sensible to connect mass media reporting about shocking violent events with increased number of the same or similar criminal acts in the period after the reporting. The explanation for these results is mainly based on the learning theories (of adults) and the approach of cognitive priming.

Key words: mass media power, mass media message/information, educational and security risks, adult learning.

---

¹² Milica Bošković, PhD is an assistant professor at the Faculty of Security Studies, University of Belgrade.

¹³ Šefika Alibabić, PhD is a full-time professor at the Department for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

¹⁴ Gordana Budimir Ninković, PhD is a professor at the Faculty of Educational Science, University of Kragujevac.

¹⁵ This abstract includes part of the research results by the author Šefika Alibabić conducted within the project “Models of assessment and strategies for improvement of quality of education” (number 179060) financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development RS and implemented by The Institute for Pedagogy and Andragogy at The Faculty of Philosophy, University of Belgrade.